

Μακεδονικά

Τόμ. 12 (1972)

Αφιερύεται εις την μνήμην Γεωργίου Θεμελή, Χαραλάμπους Λέκα

Το συνοδικό της Θεσσαλονίκης και ο διάδοχος του αρχιεπισκόπου Γρηγορίου

Γιάννης Τσάρας

doi: [10.12681/makedonika.1008](https://doi.org/10.12681/makedonika.1008)

Copyright © 2015, Γιάννης Τσάρας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσάρας Γ. (1972). Το συνοδικό της Θεσσαλονίκης και ο διάδοχος του αρχιεπισκόπου Γρηγορίου. *Μακεδονικά*, 12, 264–269. <https://doi.org/10.12681/makedonika.1008>

ΤΟ ΣΥΝΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΚΑΙ Ο ΔΙΑΔΟΧΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

1. Στο Συνοδικό τῆς Θεσσαλονίκης, ὕστερα ἀπὸ τὸ ὄνομα Γρηγόριος, τοῦ πρώτου ἀρχιεπίσκοπου τῆς τουρκοκρατίας στὴ Θεσσαλονίκη, συναντοῦμε τὸ ὄνομα Νήφων, ποῦ εἶναι καὶ τὸ τελευταῖο τοῦ Συνοδικοῦ μὲ ἀριθμὸ 63¹. Ἀλλὰ ὁ Νήφων αὐτὸς εἶναι ἄραγε διάδοχος τοῦ Γρηγόριου στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο τῆς Θεσσαλονίκης; Γιατὶ γι' αὐτὸν, ἐξὸν ἀπὸ τὴν ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματός του στὸ Συνοδικό, δὲν ἔχουμε κανένα ἄλλο στοιχεῖο πὼς ὑπῆρξε ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης, μὰ οὔτε καὶ καμὴν ἄλλη ἀπόδειξη πὼς διαδέχεται αὐτὸς τὸ Γρηγόριο. Ὅπως βεβαιώνει μάλιστα ὁ Petit, ποῦ μελέτησε καὶ σχολίασε τὸ Συνοδικό, «Après le nom de Grégoire, le Synodicon ajoute celui de Nyphon, mais d'une écriture bien différente provenant d'une troisième main»². Αὐτὴ ἡ διαφορὰ γραφῆς ποῦ παρουσιάζει τὸ Συνοδικό στὸ ὄνομα Νήφων, ἐπειδὴ δὲν ἔχουμε συνέχεια ἄλλων ὀνομάτων, μᾶς κάνει ν' ἀμφιβάλουμε ἂν πραγματικὰ αὐτὸς διαδέχεται σὰν ἀρχιεπίσκοπος τὸ Γρηγόριο. Γιατὶ ἀπὸ ἓνα Γράμμα τοῦ ἀρχιεπίσκοπου τῆς Θεσσαλονίκης Μεθόδιου, ἀπὸ τὸν Ὀκτώβρι τοῦ 1453, μαθαίνουμε πὼς τὸ Γρηγόριο τὸν διαδέχεται ὄχι ὁ Νήφων, μὰ ὁ Μεθόδιος³.

Στὸ Γράμμα του αὐτὸ ποῦ προορίζεται γιὰ τὸν Ὀδηγητριανὸ Καστοριανὸ ὁ Μεθόδιος γράφει: «...ὁ πρὸ ἐμοῦ μακαρίτης καὶ αἰόιδμος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης κύρ Γρηγόριος πρὸς τὸν Καστοριανὸ κύρ Ὀδηγη-

1. Petit L., *Le Synodicon de Thessalonique*, «Échos d'Orient», τ. 18 (1916-1918), σ. 240 καὶ 241.

2. Petit, *Le Synodicon de Thessalonique*, σ. 251. Ὁ Mercati μάλιστα καὶ ὁ de Cavalieri, ποῦ περιέγραψαν τὸ Βατικανικὸ Ἑλληνικὸ κώδικα 172 μὲ τὸ Συνοδικό, στὸ σημεῖο αὐτὸ προσθέτουν: «post Gregorii mortem librarius alter ejus elogium f. 181r inseruit; tertia manus f. 181v elogium successoris adjecit Νήφωνος τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότη τοῦ θειοτάτου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης etc. πολλὰ τὰ ἔτη». (Codices vaticani Graeci, recensuerunt Johannes Mercati, Bibliothecae Vaticanae Praefectus, et Pius Franchi de Cavalieri, Tom. I, Codices 1-329. Romae 1923, σ. 196, ἄρ. 4).

3. Εὐστρατιάδης Σ. (πρ. Λεοντοπόλεως), Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τ. 1 (1917), σ. 133. Τὰ Γράμματα αὐτὰ ἀργότερα τὰ ξαναδημοσίεψε ὁ καθηγητὴς Α. Βακαλόπουλος, σὰν Παράρτημα στὴ μελέτη του, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1430, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τ. 20 (1936), σ. 71-73.

τριανὸν προσωπικῶς διὰ Γράμματος (ἔδωκε δηλαδὴ τὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς)...νῦν δὲ εἰς τὴν ἡμῶν Μετριότητα ἀναδραμῶν (ὁ Καστοριανὸς) καὶ τὸ Γράμμα ἐμφανίσας ἐδεήθη καὶ παρεκάλεσεν αὐτὴν ἵνα καὶ Γράμμα αὐτῆς λάβῃ...ἵνα τὸ στέργον καὶ βέβαιον ἔχη τὸ δηλωθὲν Γράμμα τοῦ πρὸ ἔμοι ἀοιδίμου ἀρχιερέως... Τοῦτο γάρ ἦν ὁ σκοπὸς καὶ τοῦ μακαρίτου ἀρχιερέως ἐκείνου (τοῦ Γρηγορίου δηλαδὴ) καὶ τῆς ἡμῶν Μετριότητος»¹.

2. Τὸ Γράμμα αὐτὸ ἔχει τὴν ἱστορία του: Ὅταν πῆραν οἱ Τοῦρκοι τὴ Θεσσαλονίκη ὀριστικὰ στὰ 1430 (29 τοῦ Μάρτη) τοὺς ναοὺς της, ἄλλους τοὺς ἄφησαν οἱ Θεσσαλονικιοὶ ἀλειτούργητους, ὥστε μὲ τὸν καιρὸ νὰ ἐρειπωθῶν κι ἄλλους τοὺς πῆραν οἱ Τοῦρκοι εἴτε γιὰ κατοικίες τους τὸν πρῶτο καιρὸ εἴτε γιὰ τζαμιά τους ἀργότερα. Στους Θεσσαλονικιοὺς ἄφησαν γιὰ τίς θρησκευτικὰς τους ἀνάγκες τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τῆς Ἁγίας Σοφίας, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς², πού τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τοὺς ἔλεγαν καθολικοὺς, ὕστερα ἀπὸ πολλὰς προσπάθειες τοῦ ἀρχιεπίσκοπου Γρηγορίου³. Τὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ὅμως πού κινδύνευε ὄχι μονάχα νὰ τὸν πάρουν οἱ Τοῦρκοι, μὰ καὶ νὰ κατερειπωθεῖ ἀπὸ ἀφροντισιά, ὁ Γρηγόριος τὸν ἀνάθεσε μὲ Γράμμα του στὸν Ὁδηγητριανὸ Καστοριανὸ καὶ στὰ δύο του παιδιὰ Δημήτριο καὶ Ἰωάννη μὲ τὴν ὑποχρέωση «...ἐπιμελεῖσθαι πρῶτον μὲν τῆς ψαλμωδίας αὐτοῦ καὶ λυχνοκαΐας, ἔπειτα δὲ τῆς βοηθείας αὐτοῦ καὶ βελτιώσεως κατὰ δύναμιν... Ἐτι ὀφείλουσι νῦν κτίζειν καὶ τὸ σύνολον τοῦ ναοῦ οἴκημα...»⁴.

3. Μὲ τὸ δικαίωμα λοιπὸν πού τοῦ ἔδινε τὸ Γράμμα τοῦ Γρηγορίου, ὁ Καστοριανὸς φρόντιζε τὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ὡς τὰ 1453, καὶ ἀφοῦ πέθανε ὁ Γρηγόριος. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀρχιεπίσκοπο τῆς Θεσσαλονίκης χειροτονοῦν τὸ Μεθόδιο. Γιατὸ καὶ τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1453 βλέπουμε τὸν Καστοριανὸν νὰ πηγαίνει στὸ νέο ἀρχιεπίσκοπο Μεθόδιο καὶ νὰ παίρνει καὶ ἀπ' αὐτὸν Γράμμα, πού νὰ ἀνανεώνει τὸ κύρος τοῦ Γράμματος τοῦ Γρηγορίου,

1. Εὐστρατιάδης, Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς, σ. 133. Βακαλοπούλου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν, σ. 72-73.

2. Νομίζω πὸς ὁ τέταρτος καθολικὸς ναὸς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως εἶχε διαμορφωθῆ ἢ ζωῆ τῆς στὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, ἦταν ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Τὸ πρόβλημα τὸ ἐξετάζω στὴ μελέτη μου «Ὁ τέταρτος καθολικὸς ναὸς τῆς Θεσσαλονίκης στὸ Χρονικὸ τοῦ Ἰωάννου Ἀναγνώστη», πού θὰ δημοσιευθῆ στὰ «Βυζαντινά», τ. 5.

3. «...πολλὴν τὴν σπουδὴν ὑπὲρ τούτων τοῦ ποιμένος εἰσενεγκόντος» (Ἄναγνωστὴ I, Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, Μονοδία ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰσαγωγή-Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Γιάννης Τσάρα, Θεσσαλονίκη 1958, 62, 5-6).

4. Εὐστρατιάδης, Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς, σ. 132, πρβλ. καὶ 133. Βακαλοπούλου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν, σ. 73, πρβλ. καὶ 72.

γιά νά συνεχίσει καί μελλοντικά ἀνενόχλητος τὸ καθήκον του στὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ἀπὸ τὸ Γράμμα αὐτὸ τοῦ Μεθόδιου ἐκεῖνο ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ περισσότερο εἶναι ἡ πληροφορία του πῶς διάδοχος τοῦ Γρηγόριου στὸν ἐπίσκοπικὸ θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Μεθόδιος. Ἐν ὅμως ἀνάμεσα στὸ Γρηγόριο καὶ στὸ Μεθόδιο μεσολαβοῦσε κάποιος ἄλλος ἀρχιεπίσκοπος, ὁ Καστοριανὸς θὰ παρουσιάζε στὸ Μεθόδιο ὄχι τὸ Γράμμα τοῦ Γρηγόριου, μὰ τοῦ διαδόχου του, γιατί ὁ Καστοριανὸς ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ζητήσῃ καὶ ἀπὸ αὐτὸν νὰ παρατείνει τὸ κύρος τοῦ Γράμματος τοῦ Γρηγόριου, ὅπως ζήτησε καὶ ἀπὸ τὸ Μεθόδιο. Οὔτε πάλι ὁ Καστοριανὸς μὰ οὔτε καὶ ὁ Μεθόδιος θὰ μπορούσαν ν' ἀγνοήσουν τὸν ἐνδιάμεσο ἢ τοὺς ἐνδιάμεσους ἀρχιεπίσκοπους καὶ νὰ μεταχειριστοῦν σὰν δικαιολογητικὸ γιὰ τὸ δεύτερο αὐτὸ Γράμμα, μονάχα τὸ Γράμμα τοῦ Γρηγόριου. Ἦταν ἀντίθετα συμφέρο τοῦ Καστοριανοῦ νὰ παρουσιάσει Γράμματα καὶ τῶν ἐνδιάμεσων ἀρχιεπισκόπων στὸ νέο ἀρχιεπίσκοπο Μεθόδιο, ἀλλὰ καὶ ὁ Μεθόδιος πάλι εἶχε σοβαροὺς λόγους νὰ μνημονέψῃ τὰ Γράμματα καὶ τῶν προηγούμενων ἀρχιεπισκόπων, γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐνέργειά του αὐτὴ στὸ μικρὸ του ποίμνιο. Ἀλλὰ τότε ὁ Μεθόδιος δὲ θὰ ἔγραφε: «...ὁ πρὸ ἐμοῦ μακαρίτης καὶ ἀοιδίμος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης κύρ Γρηγόριος...» μὰ θὰ μεταχειριζόταν τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιεπισκόπου ποῦ διαδέχθηκε αὐτὸς καὶ ποῦ αὐτοῦ τὸ Γράμμα ἔπρεπε νὰ τοῦ παρουσιάσῃ ὁ Καστοριανός. Ἔτσι, ἂν μεσολαβοῦσε ὁ Νήφων σὰν διάδοχος τοῦ Γρηγόριου, σύμφωνα μὲ τὴν ἀναγραφή τοῦ Συνοδικοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ Καστοριανός θὰ παρουσίαζε στὸ Μεθόδιο τὸ Γράμμα τοῦ Νήφωνα καὶ στὴν ἀνάγκη καὶ τοῦ Γρηγόριου, ἂν τοῦ τὸ ζητοῦσε καὶ αὐτό, γιὰ νὰ ἰδεῖ τὴ συνέχεια τοῦ καθήκοντος ἢ καὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ Καστοριανοῦ, νὰ φροντίζει αὐτὸς μὲ τὰ παιδιά του τὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Στὴ φράση του μάλιστα «...καὶ Γράμμα...» τὸ καὶ θέλει ἴσα-ἴσα νὰ συνδέσει τὸ Γράμμα τοῦ Γρηγόριου μὲ τὸ Γράμμα τὸ δικό του. Τὸ Γράμμα του πάλι αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι ἀπὸ τὸν πρῶτο καιρὸ ποῦ χειροτονήθηκε ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Καστοριανός ἀκόμα δὲν πῆρε Γράμμα ἀπὸ τὸ Νήφωνα, γιατί αὐτὸς μπορεῖ νὰ εἶχε βέβαια τὸ ἀξίωμα τοῦ ἔξαρχου ἢ τοῦ τοποτηρητῆ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης, δὲν εἶχε ὅμως τὸ βαθμὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Γιατὸ καὶ τὸ Γράμμα του ποῦ θὰ ἔπαιρνε ὁ Καστοριανός, δὲ θὰ εἶχε τὸ κύρος ποῦ εἶχαν τὰ Γράμματα τοῦ Γρηγόριου καὶ ἀργότερα τοῦ Μεθόδιου.

Στὸ ἀναμεταξὺ ποιὸς ἢ ποιοὶ ἀρχιεπίσκοποι μεσολάβησαν; Ποιοὶ διοικούσαν τὴν Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης, ἀφότου πέθανε ὁ Γρηγόριος ὡς τὰ 1453 ποῦ βλέπουμε ἀρχιεπίσκοπο τὸ Μεθόδιο; Πῶς βρέθηκε τ' ὄνομα τοῦ Νήφωνα στὸ Συνοδικὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ὕστερ' ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ Γρηγόριου;

4. Ἐπειδὴ τίς πρῶτες μέρες, ποῦ πῆρε τὴ Θεσσαλονίκη ὁ Μουράτ,

συμπεριφέρθηκε στοὺς Θεσσαλονικιοὺς, ποὺ μπόρεσαν νὰ ξαγοράσουν τὴν ἐλευθερία τους καὶ νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους, μὲ καλοσύνη, τοὺς δημιούργησε τὴν αὐταπάτη πὼς κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῶν Τούρκων θὰ ζήσουν ἡσυχὰ καὶ εἰρηνικά. Ἄλλὰ τὴν ἀληθινὴ ὄψη τῆς τουρκοκρατίας θὰ τὴν καταλάβουν ὕστερ' ἀπὸ δυόμιση περίπου χρόνια, ποὺ πέρασε γιὰ δευτέρη φορὰ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ὁ Μουράτ καὶ ἄλλαξε ταχτική ἀπέναντί τους. Τώρα γιὰ τὸν ἑλληνισμό τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχίζουν νὰ ξημερώνουν μέρες μαύρες καὶ οἱ καιροὶ ποὺ τὸν περιμένουν θὰ εἶναι φαρμακεροί. Μιά πρώτη εἰκόνα σύντομη, ἀλλὰ ἐκφραστική γιὰ τὸ τί τοὺς περίμενε τὴ δίνει ὁ Ἄναγνώστης στὸ τέλος τοῦ Χρονικοῦ του (κεφ. 20, σ. 58-62), ὅπου κλείνει τὴ διήγησή του. Γιατὸ καὶ ὅταν πεθάνει ὁ Γρηγόριος, δὲ θάνατι εὐκολο πιά στοὺς Θεσσαλονικιοὺς νὰ χειροτονήσουν ἄλλον ἀντικαταστάτη του· τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα θὰ χρειαστῆ νὰ τὴ διοικεῖ πάντοτε προσωρινὰ κι ἀτέλειωτα κάποιος ἑξαρχος ἢ κάποιος τοποτηρητής. Γιατὸ καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Γρηγόριου ἡ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης παρουσιάζει κάποια σημεῖα σκοτεινά¹. Ὅπως λίγο πρὶν στὴ Θράκη καὶ στὴν ἄλλη Μακεδονία, ἀφότου ἔβαλαν πόδι στὴν Εὐρώπη οἱ Τούρκοι στὰ 1354 βλέπουμε μιὰ γενικὴ ἐξάρθρωση στὴν ἐπισκοπικὴ διοίκηση, τὸ ἴδιο παρατηροῦμε καὶ στὴν Ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση τῆς Θεσσαλονίκης². Ὁ πρῶτος ἀρχιεπίσκοπὸς τῆς τῆς τουρκοκρατίας Γρηγόριος, ποὺ στὶς γραφτὲς πηγὲς τὸν συναντοῦμε γιὰ πρώτη φορὰ στὰ 1432, ἀντιμετώπισε πλῆθος δυσκολίες, ὅσο νὰ νοικοκυρέψει τὴν Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης³. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά δὲν τοῦ εἶχαν μείνει ἱερεῖς γιὰ νὰ λειτουργοῦν οἱ ναοί, ὅσοι ἔμειναν στὰ χέρια τῶν Θεσσαλονικῶν καὶ μπορούσαν νὰ τοὺς μεταχειριστοῦν, γιατί τοὺς εἶχαν πάρει ὄλους αἰχμάλωτους οἱ Τούρκοι τὶς τρεῖς πρῶτες μέρες τῆς ἄλωσης. Αὐτὸ βεβαιώνει καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Γρηγόριου Μεθόδιος⁴. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἔπρεπε νὰ συγκρατήσῃ ὅσους περισσότερους ναοὺς μπορούσε, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πάρουν ὄλους οἱ Τούρκοι. Καὶ κοντὰ σ' ὅλα αὐτὰ ἔπρεπε ν' ἀσχοληθεῖ μὲ τόσα βασικὰ προβλήματα τοῦ ποιμνίου του σὲ ὥρες δύσκολες σὰν αὐτὲς ποὺ περνοῦσαν τότες οἱ Θεσσαλονικιοί.

Τὸ Γρηγόριο, ὅπως λέει ὁ Petit, τὸν βρίσκουμε γιὰ τελευταία φορὰ στὴ Θεσσαλονικὴ στὰ 1439⁵. Ὅταν ὕστερα χήρηψε ὁ ἐπισκοπικὸς τῆς θρόνος,

1. Petit, Le Synodicon de Thessalonique, σ. 251, πρβλ. καὶ 240.

2. Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi, ἐκδ. Miklosich καὶ Müller, Wien 1860-1890, τ. 6 (I 558) II, σ. 129, 449 κ.λ.

3. Ἄναγνώστης, «...ἐκκλησία συνέστη...» (58, 22).

4. «Ἐπειδὴ οἱ πλείους τῶν κληρικῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐτι ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἦσαν...» (Εὐστρατιάδης, Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς, σ. 133). Βακαλόπουλο, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν, σ. 72.

5. Petit, Le Synodicon de Thessalonique, σ. 251.

φαίνεται πώς δὲ χειροτόνησαν ἀρχιεπίσκοπο, μὰ περιορίστηκαν νὰ διοικεῖ τὴν Ἐκκλησία κάποιος τοποτηρητής. Ἀπὸ τὸ Γράμμα τοῦ Μεθόδιου κιάλας συμπεραίνουμε πὼς ἡ κατάσταση αὐτὴ κράτησε ὡς τὰ 1453, πού ἔγινε ἀρχιεπίσκοπος αὐτός. Γιατὸ ὁ Νήφων δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀρχιεπίσκοπος, μὰ τοποτηρητής, χωρὶς νὰ ξέρομε πόσο ἔμεινε στὸ ἀξίωμα αὐτό. Τὸ Συνοδικὸ ἐξἄλλου τὸ ἔχουν συντάξει γύρω στὰ 1440. Δὲν τὸ συνεχίζουν ὡστόσο, γιατί ἡ κατάσταση εἶναι θολή καὶ δὲν ἀφήνει περιθώριο νὰ χειροτονήσουν ἀρχιεπίσκοπο.

Ἄν χειροτονοῦσαν ἄλλον ἀρχιεπίσκοπο, μόλις πέθανε ὁ Συμεών, ἔξι μῆνες δηλαδὴ πρὶν πέσει ἡ Θεσσαλονίκη¹, ὁ Ἄναγνώστης θὰ τὸ ἔγραφε αὐτὸ ὡς εἶναι καὶ μὲ τὸ γενικὸ τρόπο, πού μεταχειρίζεται ἀρκετὲς φορὲς στὸ γράψιμό του. Τὴ φράση του μάλιστα «ποιμὴν τε τῆ πόλει κεχειροτόνητο»² τὴ γράφει μὲ ἰκανοποίηση, γιατί δείχνει ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ παρηγορητικὰ γεγονότα γιὰ τοὺς Θεσσαλονικιοὺς στὰ πρῶτα δύσκολα καὶ σκοτεινὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας κι ἐκφράζει μιὰν ἀλήθεια ἀναμφισβήτητη. Σ' ἐμᾶς δὲ μένει παρὰ νὰ ὀρίσουμε πότε ἔγινε αὐτό. Ἄν λοιπὸν συσχετίσουμε τὴν εἰδηση γιὰ τὴ χειροτονία ἀρχιεπίσκοπου στὴ Θεσσαλονίκη ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Συμεών, τὴν εἰδηση γιὰ τὴ χρονολογία πού ἦρθε γιὰ δευτέρη φορὰ στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Μουράτ ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄλωσή της³, ὅπως μᾶς βοηθάει νὰ τὴν καθορίσουμε τὸ Γράμμα τοῦ Γρηγόριου, καθὼς καὶ τὴ χρονολογία τοῦ Γράμματός του στὸν Καστοριανὸ καὶ στὰ παιδιά του νὰ ἀναλάβουν τὴ φροντίδα τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς⁴, φτάνουμε στὸ συμπέρασμα πὼς ὁ Γρηγόριος χειροτονήθηκε ἀρχιεπίσκοπος ὄχι στὰ μέσα τοῦ 1430, ὅπως δέχεται ὁ Petit, μὰ στὸ τέλος τοῦ 1431 ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1432⁵. Ὁ Ἄναγνώστης ἀκόμα δὲν εἶναι μονάχα πού ζεῖ ὁ ἴδιος τὰ περισσότερα γεγονότα πού διηγεῖται, μὰ κι ἐνδιαφέρεται ζωηρὰ γιὰ ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὴν Ἐκκλησία. Ἐπειτα ἡ χειροτονία ἀρχιεπίσκοπου ἦτανε τὸ πρῶτο βῆμα τῶν Θεσσαλονικιῶν καὶ γιὰ τὴν κοινοτικὴ τους ὀργάνωση. Ὅλο τὸ κεφάλαιο μάλιστα 19 (σ. 56-58) τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Ἄναγνώστη μιλάει γιὰ τὴν ὀργάνωσή τους τὴν κοινοτικὴ μὲ κέντρο τὴν Ἐκκλησία. Ὅλ' αὐτὰ ὅμως γίνονται, ἀφοῦ ξαναγύρισαν σιγά-σιγά χίλιοι περίπου Ἕλληνες στὴ Θεσσαλονίκη.

1. Ἄναγνώστης, 22, 5-6

2. Ἄναγνώστης, 58, 21-22.

3. Ἄναγνώστης, 58, 32-33.

4. Εὐστρατιάδης, Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς, σ. 132. Βακαλοπούλου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονικῆς μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν, σ. 72.

5. Petit, Le Synodicon de Thessalonique, σ. 250. Τοῦ Ἰδίου, Les évêques de Thessalonique, «Échos d'Orient» τ. 5 (1902), σ. 96. Τοῦ Ἰδίου, Nouveaux évêques de Thessalonique, «Échos d'Orient», τ. 6 (1903), σ. 295.

Ἄλλὰ οἱ Θεσσαλονικιοὶ αὐτοί, γιὰ νὰ ξαναγυρίσουν στὴν πατρίδα τους, χρειάστηκε νὰ περάσει καιρὸς. Αὐτὸ θὰ τὸ καταλάβουμε καλύτερα ἂν μεταφερθοῦμε στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ τρόμου ποὺ κυριαρχοῦσε γύρω στὴ Θεσσαλονικὴ τὸν πρῶτο καιρὸ τῆς ἄλωσής της καὶ εἰς τίς δύσκολες συνθήκες συγκοινωνίας ποὺ ὑπῆρχαν τότε σὲ μιὰ περιοχὴ ἀναστατωμένη ἀπὸ τοὺς πολέμους Τούρκων, Βενετσιάνων καὶ Βυζαντινῶν.

Ὡστε στὸ Συνοδικὸ τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Νήφων, τελευταῖος αὐτὸς με ἀριθμὸ 63, ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ Γρηγόριο, δὲν εἶναι ἀρχιεπίσκοπος, διάδοχός του, μὰ κάποιος τοποτηρητὴς τῆς Μητρόπολης. Τὸ Γράμμα τοῦ Μεθόδιου βεβαιώνει ἀναμφισβήτητα πὼς σὺν ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης διαδέχεται αὐτὸς τὸ Γρηγόριο¹.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΑΣ

RÉSUMÉ

J e a n T s a r a s, Le Synodicon de Thessalonique et le successeur de l'archevêque Grégoire.

L'auteur, se basant aux lettres publiées par S. Evstratiadis, en 1917, la première de l'archevêque Grégoire, du mois de Juillet de 1432, et la seconde de Méthode, du mois d'Octobre de 1453, fait un rapprochement de deux lettres et conclut que Niphon, mentionné au S y n o d i c o n de Thessalonique après Grégoire n'est pas un archevêque successeur de Grégoire, mais un l o c u m t e n e n s.

D'ailleurs, le nom Niphon est mentionné par un autre copiste que cel de Grégoire et en même temps la liste s'arrête au dernier nom.

1. Ὁ L. P e t i t, ποὺ κατάγινε συστηματικὰ μὲ τὸ Συνοδικὸ τῆς Θεσσαλονίκης (P e t i t L., Le Synodicon de Thessalonique, «Échos d'Orient», τ. 18 (1916-1918), σ. 236-254. Τ ο ὕ ἱ δ ἰ ο υ, Les évêques de Thessalonique, «Échos d'Orient», τ. 4 (1901), σ. 136-145 καὶ 212-221 καὶ 5 (1902), σ. 26-33, 90-97, 150-156. Τ ο ὕ ἱ δ ἰ ο υ, Nouveaux évêques de Thessalonique, «Échos d'Orient», τ. 6 (1903), σ. 292-298. Τ ο ὕ ἱ δ ἰ ο υ, Macaire de Thessalonique, «Échos d'Orient» τ. 8 (1905), σ. 272-274), βρῆκε σ' αὐτὸ καὶ ἀνακρίβεις καὶ ἀτέλειες· μὲ τὴ βοήθεια κιάλας ἄλλων πηγῶν τὸ συμπλήρωσε, ὥστε τὰ 63 ὀνόματα τῶν ἀρχιεπισκόπων γιὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 770-1440 νὰ γίνουν 73 (P e t i t, Le Synodicon de Thessalonique, σ. 252-254).